

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲԱՐՈՋԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԱՅԼՆ

ԲՍԺՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ (Կանխիկ վճարելի)

Հայաստան	Տարեկան	Բաժնորդական	Ուրիշ ամէն տեղ
10 ֆրանկ	Տարեկան	20 ֆրանկ	
5 ֆրանկ	Վեցամսեայ	10 ֆրանկ	
2 1/2 ֆր.	Եռամսեայ	5 ֆրանկ	

Ուստի գրութիւն կամ գրամ գրել տնօրէն-խմբագրին այս հասցէով
M. PORTOUKALIAN

Directeur du journal Armenia

MARSEILLE (France)

ԼԵ ՏԱՐԻ

Թիի 2

1919 ՕԳՈՍՏՈՍ 13 Դ.

(Հ. Տ. 1919 Յուլիս 31)

ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Խմբագրութիւնը եթէ հարկ համարի, համառօտելով և կամ մասամբ միայն կը հրատարակէ իրեն զրկուած գրութիւնները: Պարտաւոր չէ վերադարձունել չհրատարակուած ձեռագիրները: Ծանուցումներ կընդունուին հայերէն և ֆրանսերէն լեզուով: Ծանուցման 1 միջակ գիրը 2 անգամ կարժէ. 1 զլխագիրը 4 անգամ:

Les annonces en français et en arménien sont reçues au bureau de la Rédaction: Place Alexandre-Labadié, 17

ԲԱՅՈՒԱԾ Ե

ԲՍԺՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

“ԱՐՄԵՆԻԱ”

ԼԵ ՏԱՐԵՇՐՋԱՆԻՆ

(1919 ՕԳՈՍՏՈՍ — 1920 ՅՈՒԼԻՍ)

Ամբողջ 35րդ տարեշրջանի (1919 օգոստոս-1920 յուլիս) բաժնորդական է 20 ֆրանկ ամէն տեղի համար, ի ըստ առեւտրային Հայաստանը ուր կը գրկուի տարեկան 10 ֆր. բաժնորդականով:

Կարելի է նոյն հաշուի համեմատութեամբ գրութիւն տալ 6 ամսի եւ 3 ամսի համար:

ՀՐԱՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ Բ. ՓՈՐՈՒՄԻՆԱՆԻ

	Ֆր. անգլ.
Ա. Հայ դիպլոմատի մը Բ. տպագր.	40
Բ. — Ը. (Սպասած)	
Թ. «Արմենիա» յուշարար (Ա. տարի)	1,40
Ժ. Վրլ.	20
ԺԱ. Թուման Բոգարիս	20
ԺԲ. Նմոյշներ Մ. Փորթուգալիսի գրած ուսանաւորներէն	15
Ժ. Մի պոլիպար հայրենասիր (Պոլիպարիսի Գեղամի-խոթեան ծագման պատմութիւնը)	1,40
ԺԴ. Մի գաղտնիք	20

Մարտի 15-ը գործող գրկելու փոստի ծախքը կը վճարուի հրատարակողէն:

Հ. Սահակ Տէր-Մովսէսեան. — ՔՐԷՆՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԼՍՅՈՑՈՒՆ ՍԿԻՐԷՆ մինչև մեր օրերը: 8 ֆր. (9): (69) Էջերէ բաղկացած ստուար հատոր մ'է այս, հնութիւնների վերաբերեալ բազմաթիւ նկարներով, ստուգուած թղթաւորներով: Հայրենասիրական քաղցր շունչ մը կը փչէ գրքին առաջին էջին մինչև վերջինը: Ընթերցողը հոն կը հան գիտել նախկին հայ թագաւորների նիստուկացին և զգեստաւորումներ վերաբերեալ հետաքրքիր տեղեկութիւններ, ինչպէս և հայ ժողովրդի նկարագրի և քաղաքակրթութեան մասին կարեւոր ծանօթութիւնների, հաստատուած պատմական հիմքերի վրայ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Պաշտօնական Յայտարարութիւն Ամբողջական Հայաստանի Պատուիրակութեան. — Հայ զինուորական քրոնիկ. (Արարի տարեդարձը). — Ներգաղթի ինդիքը Հայաստանի խորհրդարանին մէջ. — Ամերիկեան Քննիչ յանձնաժողովը Թիւրքիայի մէջ. — Գնդապետ Հէսթէլ. — Կացութիւնը Հայաստանի մէջ. — Նամակ Հայաստանէն (Տրապիզոն). — Նամակ Սիրիայէն (Հալէպ). — Հայ կեանքը Բոր-Սաիտի մէջ. — Անցուղարձ Մարտի 15-ը. — Թիւրքական յուրեր. — Խաղաղական խորհրդաժողովը. — Նամակատու. — Ծանուցումներ:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ԼՍՅՈՑՈՒՆԻ ՊԱՏՈՒՄԻՆԱՆԻ

Փարիզ, 5 օգոստ. 1919
Կովկասի Հայկական Հանրապետութեան հիմնարկումն առաջին տարեդարձին առթիւ Երևանի կառավարութիւնը մայիս 28ին հանդիսաւորապէս հռչակած էր Ամբողջական Հայաստանի միութիւնը և անկախութիւնը:

Ազգային Պատուիրակութիւնը իր մասին խորին ուրախութեամբ ընդունեց այդ Ակտը (acte) որ կը հաստատէ իր իսկ ըրած և 1918 նոյեմբեր 30ին դաշնակից կառավարութեանց հաղորդած Յայտարարութիւնը՝ որով կը հռչակէր «Անկախութիւնը Ամբողջական Հայաստանի, որուն մէկ մասը կազմակերպուած է արդէն իրեն անկախ Հանրապետութիւն մը»:

Բայց նոյն առթիւ Հանրապետութեան արդի կառավարութիւնը ինքզինքը հռչակած ըլլալով միանգամայն թէ՛ Անդրկովկասեան Հայաստանի և թէ՛ Արեւմտեան Հայաստանի կառավարութիւն, Ազգային Պատուիրակութիւնը իսկոյն յայտարարեց Հանրապետութեան փարիզի ներկայացուցիչներուն՝ թէ քաղաքական և օրինական պատճառներով ինքը անհամաձայն է այդ Յայտարարութեան այն պայմաններուն պատճառաւ որոնց մէջ կատարուած է, ինչ որ Երևանի

կառավարութեան և հաղորդուած է հեռագրով:

Հետեւեալ ի փարիզ երկու Պատուիրակութեանց միջև կատարուած են բանակցութիւններ որոնք մասնակի արդիւնք տուած են արդէն և այժմ Ազգային Պատուիրակութիւնը կը պատրաստուի զրկել իր կողմէ առաքելութիւն մը Երևան՝ այնտեղ վերջնական համաձայնութիւնը գտնելու համար:

Ուրեմն կը յանձնարարենք ջերմապէս հայ ժողովուրդի բոլոր տարրերուն այն փափուկ հարցին վերջնական լուծումը թողուլ պաշտօնական մարմիններուն և հանգարուկեր պով սպասել անոր յաջող ելքին:

Հայ Ազգային Պատուիրակութեան Նախագահ

ՊՕՂՈՍ ՆՈՒՊԱՐ
Հայկ. Հանրապետութեան կառավարութ. Պատուիրակութեան Նախագահ
Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

ՀԱՅ ԶԻՆՆՈՐԱԿԱՆ ՔՐՈՆԻԿ
Արարի տարեդարձը

Հինգ շաբաթէն, սեպտեմբեր 19ին, մէկ տարի բոլորած պիտի ըլլանք այն օրէն որ Պաղեստինի ճակատին վրայ ընդհանուր յարձակում կատարուեցաւ դաշնակից բանակին կողմէն: Մէկ քանի ժամուայ մէջ վերջնական կործանման մատնուեցաւ տաճկական «Երուսաղէմ» բանակը, հիմնադրական եղաւ տաճկական կայսրութեան շէքը և ազատութեան դռները լայնօրէն բացուեցան:

Այդ յարձակման առանցքն էր հայկական լէգէոնը, որ, հակառակ փոքրամիջ ըլլալուն, կատարեց կարեւոր գեր մը կուրին մէջ: Անշուշտ ճակատագրին արդարութիւնն էր որ հայ զինուորը մասնակից ըլլաւ տաճկական բանակին պարտութեան:

Եւ նոյն ճակատագրին ստեղծած մէկ խորհրդանշանն էր անշուշտ որ հայկական լէգէոնին գիմացը գլուխը թշնամի դիրքը Արարա անու

նը կը կրէր, գրեթէ նոյնահնչիւն հայրենի Արարատին:

Սեպտեմբեր 19ի յաղթութիւնը ազատեց Սիրիայի անապատներուն մէջ տառապող հարիւր հազարաւոր հայ տարագրեալները, քանի մը շաբաթ յետոյ Թիւրքիան զինադադար կը խնդրէր և զեկտեմբերին Հայկական լէգէոնը կը գրաւէր Կիլիկիան, առաջապահ զանուելով դաշնակից բանակին:

Այն ժողովուրդներ կը տօնեն իրենց պատմութեան կարեւոր դէպքերու տարեդարձը: Հինգ տարիէ ի վեր Ֆրանսան տեսակ մը բարեպաշտութեամբ կը տօնէ Մահանի ճակատամարտին տարեդարձը:

Կը կարծենք որ և երկրին մէջ և արտասահմանեան հայ դաշնակիցներուն մէջ պէտք է տօնուի սեպտեմբեր 19ին Արարի տարեդարձը: Տօնասիրութեան համար չէ որ կընենք այս առաջարկը:

Այդ տեսակ յիշատակութիւնները կը նպաստեն ազգային կրթութեան և աւելի կը ծանօթացնեն օտարին հայ ազգը, անոր ժամանակակից պատմութիւնը, անոր կարողութիւնը: Եւ երախտապարտութեան արտայայտութիւն մը պիտի ըլլայ հանդէպ այն քաջերու յիշատակին որոնք կը ննջեն Արարի ստորտար ուր մեռան հայրենիքին համար:

Լեւոնտեղալալ Վ. Փ.

ՆԵՐԳԱՂԹԻ ԽՆԴԻՐԸ
ՀԱՅՍՏԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

(Շար. առաջին Թուէն եւ վերջ)
Նախարարին պատասխանը
Նախարար Ս. Թորոսեան բացատրութիւններ կուտայ. ներգաղթի խնդիրը կը բաժնէ երկու մասերու: Պանելով որ փախստականութեան վիճակը ներկայիս խիստ ծանր է, անհրաժեշտ կը համարէ կառավարութեան ամէն հնարաւոր ջանքն ու ճիգը՝ թեթեւեղելու անոր ծանր վիճակը, կը յայտնէ որ հայաշատ կարեւոր վայրեր ան նշանակելու է որոշ

ներկայացուցիչներ՝ ներգաղթը կազմակերպելու և բնակավայրեր մղելու այդ առթիւ ներկայացուցիչներ կան Դարիա, Փոթի և Պաթմա՝ վրաս տանի ներկայացուցիչն վեց միլիոն տրուած է վրաստանի մէջ գտնուած արեւմտահայ փախուսականութեանց համար: Ատրպէճան մարդ զրկուած է հոն տեղի հայ ժողովուրդի ու փախուսականութեան վիճակը ուսում, նասիրելու ճամար: Մարդ զրկուած է նաև Պարսկաստան, բայց հազար զակցութիւններու բացակայութեան պատճառաւ տեղեկութիւններ չեն ստացուած: Մինչև ապրիլի սկիզբը՝ փախուսականութեան վրայ ծախսուած է 40 միլիոն ռուպլի: Դրամ կայ բայց հաց չկայ: Ապրիլ 1 յունիս 5, հայաստանի ստացած պարէնը հազար թէ մէկ գիւղի բաւարար էր: Կառավարութիւնը ներկայիս առանձնապէս զբաղուած է ներգաղթի խնդրով, կը քննէ զայն և կաշխատի ելք գտնել: Բայց արդեւքները շատ են և թող չեն տար որ դրական արդիւնք ստացուի: Կառավարութիւնը անգործ է մեծ Ալեքան հանգեպ, մի միայն Երևանի մէջ 45.000 անձի նպաստ կը տրուի, քաղաքը 700.000 ռուպլի է յատկացուցած աշխատանքներ կազմակերպելու համար: Ծրագրային մանրամասնութիւններ կան, որոնց նկարագրութիւնը շատ ժամանակ կը պահանջէ: Ներգաղթի համար ամէն բան պատրաստ է, կը սպասուի Դաշնակիցներու թողութեան և դրական օժանդակութեան: Կառավարութիւնը խորհրդարանի արտադրութիւնն է. այն ինչ որ խորհրդարանի պարտքն է, մերն է: Ներգաղթը պէտք է կազմակերպել ընդհանուր ուժերով: Կարսի և Նախիջևանի ներգաղթը անցաւ շատ յաջող: Այժմ Դաշնակիցներու հետ բանակցութիւններ կը վարուին: Արեւմտահայերէն ներգաղթի մասին, որպէս զի անիկա հայրենիք վերադառնայ իբր ամբողջ քաղաքացի, մենք ծրագրիրը կազմած ենք, գործը՝ անոնք պէտք է կատարեն: Վարչապետին հետը

Փոխ վարչապետ Ա. Խաչիսեան. Կառավարութիւնը ներգաղթի խնդիրը կը համարէ ամենակարեւոր հարցը, բայց մինչև քաղաքական կացութեան պարզութիւնը, ներգաղթ տեղի չի կրնար ունենալ: Գրեթէ ամէն օր այդ խնդրի առթիւ հեռագրիներ կը տրուին և կը ստացուին: Ինչպէս գիտէք, Փարիզի խորհրդաժողովը դեռ վերջնական վճիռ չունի հայաստանի վերաբերմամբ: Թերեւս կայ բայց չէ յայտարարուած կամ մենք չգիտենք: Հաւանօրէն պաշտօնական որոշում կը տրուի յունիսին երբ թուրքերոյ պայմանագիրը ներկայացուի: Անգլիացիները չեն ցանկար վճիռ մասին յայտարարել, անոր պաշտօնապէս յայտարարուելէն առաջ, թուրքերը օր առաջ հայերու դէմ չզրդուելու համար:

Արեւմտահայութեան ներգաղթը միայն անտեսական բնոյթ չունի,

այլև ամէնէն աւելի քաղաքական: Կարսի ներգաղթի պատրաստութիւնը տեղեկ երեք ամիս և կառավարութեանէն մեծ եռանդ իրեց, երբ դեռ առանձին գոտարութիւն չկար և անգլիական զօրքը մեզի օժանդակեց: Թուրքաշայաստանի ներգաղթը պէտքի դուար է և այսօր անմիջապէս անհնար է. այդ երկիրը դեռ ևս թուրքիա է: Մեր սահմաններէն մէկ քանի վերստ հեռու թուրքական զօրամասեր կան, որովհետեւ թուրքիա զինագաղարի ուժով իրաւունք ունի 35 հազար զօրք պահելու, որմէ մէկ մասը տեղաւորուած է թուրքահայ յաստանի մէջ: Անգլիացիք զինաթափ կընեն այդ թիւէն աւելի եղող զինուորները:

Պոլսէն մեր գիւտագիտականներ, կայացուցիչ Թաթմաճեան կը հաշորդէ, որ Պոլսու Նուպար հեռագրերէ Զաւէն պատրիարքին, որպէս զի Արեւմտահայերը չերթան իրենց երկիրը, մինչև որ Դաշնակիցները չը գրաւեն վեց նահանգները: Կառավարութիւնը շարունակ հրահանգներ կը զրկէ Ահարոնեանին նոր գաղթը փախուցնելու համար: Փարիզի մէջ համապատասխան գիտումներ եղեր են, բայց դեռ արդիւնքը յայտնի չէ: Կովկասի անգլիական հրամանատարութիւնը տակաւին կարգադրութիւն չէ ստացեր: Դեռ հարցը պաշտօնապէս չէ վճռուած կը նըշանակէ: Տրապիզոնի և Կիրասոնի ներգաղթը օկսեր է, որուն կը հրահանգեն անգլիական և ֆրանսական սպաներ, թէ և հոն ալ թուրքական ուժեր կան: Դաշնակիցները բարձրացեր են Մուսուլէն դէպի վեր և հայեր են ազատած:

Ներգաղթի ծրագիրը մշակուած է. մանրամասնօրէն նախատեսուած են բոլոր հանգամանքները: Կազմուած է մանրամասն քարտէս ներգաղթը զեկավարողներու համար, պատճենները ներկայացուած են Դաշնակից իշխանութիւններուն: Ներգաղթի կարգադրութիւնը ըլլալէն վերջ կարելի է կիրառել անմիջապէս: Պարէնը բաւականաչափ կայ և շարունակ կը ստացուի, կը պակսին միայն փոխադրական միջոցներ: Սակայն, ներգաղթը առանց զինուորական ուժի կարելի չէ կատարել: չենք կարող համաձայնիլ որ փախուսականութիւնը առանց դաշնակից ու հայկական ուժերու երթայ երկիրը և ենթարկուի տեղական վարչութեան, կամ թուրքական իշխանութեան: Այդ երկիրը հայաստան է, ուրեմն պէտք է ներգաղթը պաշտօնական զինուորական ուժով կատարուի: Խորհրդարանն ալ կարող է իր կողմէն ներգաղթի մասին զիմել փարիզ, մեր ներկայացուցիչ միջոցով պատկանալ իշխանութեան: Արաշկերան և չըջանները կարելի է տեղաւորել մինչև 40 հազար փախուսականութիւն: Երէկ կրկին հեռագրուեցաւ արեւմտահայ փախուսականութեան սկսած տարերային շարժման մասին:

Պաքուպայի գաղթականութեան հետ կապեր ունինք, անոնց վիճակին հետ ծանօթ ենք: Լաւ են, բայց կը շուտաւանան ապրիլ կլիմայի պատճառով: Ասկէ առաջ անգլիական իշխանութիւնը միտք ունէր եղիպտոս: Պոլիս կովկաս գծով հոս տեղափոխելու այդ գաղթականութիւնը: Պատեպարը ծրագրի ներկայացուցեր է որպէսզի անգլիական զօրքերը ուղեկցին գաղթականութեան: մենք ալ դիմած ենք այս առթիւ: զօրավար Պիլին, որ պատասխաններ է թէ զօրք չկայ և պիտի հնարաւորութիւններ ստեղծէ, որպէս զի ատուական վաշտերու միջոցով տեղափոխուի գաղթականութիւնը Պարսկաստանի ճամբով:

Սե Ժովի հիւսիսային ափերը բընակող փախուսական հայերու մասին կը բանակցինք: մէկ մասը եկած են արդէն: Դժուար ճանապարհ է Պաթմա—Կարս գիծը, որ դեռ ձիւնով ծածկուած է, վարձուած են 400 ֆուրկաններ առոր համար:

Ազգամիջեան յարաբերութիւնները լաւ են, ընդհարումներ չկան: Անգլիական զինուորներ չկան այստեղ նոր միացում սահմաններու մէջ: Անգլիացիք կը հաւատան որ հայ կառավարութիւնը կընայ մահմետական ազգաբնակչութիւնը կառավարել այնպէս, ինչպէս իրենք կը կառավարեն: Այս քաղաքականութիւնը պէտք է իշխէ նաև ներգաղթի պարագային: Միւրթարական տեղիկութիւններ կան, թէ խաներէն և պէյերէն զատ մահմետական գիւղացիները բարեկամ են մեր գաղթականութեան, որովհետեւ վերջինս առանց զինուած ուժի Ղարապաղէն և Սիսիանէն կուգայ Նախիջևան թուրք գիւղերու միջոցով:

Վերջացնելով իր խօսքը փոխվարչապետը կը յայտարարէ թէ կառավարութիւնը չի փախցնել ոսկէ առիթ՝ ներգաղթը յաջողցնելու համար:

(Կոնկուրսաճ քոնսուլը)
Ս. Վարցեան կը քննադատէ ներգաղթի ծրագիրը որ անիրականաւոր է, որովհետեւ միլիոններու սահմանի մէջ են անոր հաշիւները: Այդ ծրագիրը կարելի է նկատի ունենալ իբր ուղղութիւն, բայց ներգաղթը այժմէական խնդիր է, ուստի պէտք է գործնականօրէն մօտենալ և ըստ այնմ մշակել ներկայացուած ծրագիրը: Կը կարդայ Դաշնակցական հաստատմի հետեւեալ առաջարկը—նախքան՝ որ կ'ընդունուի միաձայնութեամբ:

«Ա. Ընդհանուր ներգաղթը իրագործելու համար, պէտք է հայաստանի իշխանութիւն Դաշնակից պետութիւններու օժանդակութեամբ ձեռնարկէ իր գոյութիւնը ցոյց տալ միւս նահանգներուն մէջ, մեր զօրքի ու քաղաքացիական իշխանութեան միջոցով:

«Բ. Անմիջապէս և առաջին հերթին իսկ կազմակերպել ներգաղթը գէպի Բայազիտ, Արաշկերտ, Բասեն

և մօտակայ շրջանները, ունենալով բոլոր այն անհրաժեշտ միջոցները, որոնք անպայման պէտք են ժողովրդի ապահովութեան համար:

«Գ. Ռուսաստանի, Հիւսիսային Կովկասի և Սե Ժովի շրջաններուն մէջ գտնուած գաղթականներու վերադարձի իբր ճանապարհ, անպայման նկատի ունենալ Սե Ժովի հարաւարեւելեան ափը, նախապէս ապահովելով վերադարձողներու ֆիզիքական գոյութիւնը:

«Դ. Ատրպէյջանի սահմաններուն մէջ հալածուած ու բռնի տեղահանուած հայերու համար միջոցներ ձեռք առնել մեր սահմաններուն մէջ փոխադրելու:

«Ե. Հայկ. Կառավարութիւնը անմիջապէս յատուկ գործակալներ պէտք է ուղարկէ Պաքուպ, Մուսուլ, Պաղտա, Հալէպ, որպէսզի կարելի ըլլայ այդ վայրերու ժողովուրդը վերագարձնել իրենց տեղերը:

«Զ. Խորաքանչիւր հողաբաժնի ժողովուրդը շարժելէ առաջ, անհրաժեշտ է այդ ժողովուրդի մէջ ստեղծել վարչական մեքանիզմ, որպէսզի ճանապարհին կարելի ըլլայ ապահովել կառավարելու, խնամելու և առաջնորդելու գործը:

«Է. Որպէսզի կարելի ըլլայ գործադրել վերոյիշեալ որոշումները և որպէսզի կառավարութիւնը կարողանայ գործադրել նաև հողամասերու միացման իրական գործը, հարկուոր է ստեղծել ներգաղթի յատուկ օրկան մը կառավարութեան մէջ:»

(ձակառամարտ)

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ
ՔՆՆԻՉ ՅԱՆՉՆԱԺՈՂՈՎԸ
ԹԻԻՐՔԻՍԻ ՄԷՉ

Կ.պոլսէն կը հազորդեն օգոստ. 4ին.

«Տէրութիւնների յանձնակատարութեան (mandat) մասին թիւրքի մէջ հարցաքննութիւն կատարելու պաշտօն ունեցող ամերիկեան յանձնաժողովը Սիրիանէ, Պաղեստինէն և Առանտէն վերադարձաւ և եկաւ Կ.պոլիս ուր այսօր պիտի ընդունի թուրքական բոլոր կուսակցութիւնների և կոմիտէների ներկայացուցիչները, ինչպէս նաև յոյն և հայ պատրիարքարանների և հրեայ բարունապետի ներկայացուցիչները: Իրենց պիտի ընէ հետեւեալ երկու հարցումները. 1. Ի՞նչ են ձեր իդէանքը: 2. Այն պարագային որ հարկ տեսնուի յանձնակատարութիւն մը հաստատելու, ո՞ր երկրին յանձնուիլը կը նախընտրէք:

Թրակիաի կոմիտէն ալ նոյնպէս հրաւիրուած է և Տրապիզոնի ու Զմիռնի կոմիտէները յիշատակագիր մը պիտի ներկայացնեն:»

Պաղեստինի բնակիչները պպատասխաններ են ամերիկեան Յանձնաժողովին թէ իրենք անկախութիւն ունենալ կը փափաքեն. բայց եթէ

Ի՞նչմը գտնուող Սուէտիացիներս որ մեծամասնութիւն կը կազմենք, կուզենք որ խումբով երթանք ինչպէս որ 1915ին խումբով եկանք: Ասոր վրայ քանի մը անգամ դիմում քրին Եգիպտոսի Հայ Ազգ. Միութեան որպէսզի աշխատի մեր երթալուն համար: Բայց ցարդ ոեւէ պատասխան եւ արդիւնք չտեսանք, որով

ստիպում Բիմայ ֆրանսական Բիւլա-
տոսին դիմեցինք ու անոր պատասխանին
կսպասենք որ անոր համեմատ շարժինք:
Ստեփան ՓԱՆՈՍԵԱՆ
Իորթ-Սայիտ հայ քէմբ
1 օգոստ. 1919

ԱՆՅՈՒԴԱՐՁ ՄԱՐՍԵՅԷՆ

Անցեալ երեքշաբթի օր Կ.պօլսէն
Մարտէյլ եկաւ Տրապիզոնցի Օրիորդ
Մաննիկ Երազեան և ուրբաթ օր
մեկնեցաւ դէպի Փարիզ, անկէ Պէլ-
ժիգի Պրիքսէլ քաղաքը իր մօրեղ-
բօր Տ. Ալեքսանդր Կիւրեղեանի
քով երթալու համար:

Օր. Մաննիկ կենդանի վկայներէ
մին է Տրապիզոնի Հայերի տեղա-
հանութեան որ Հայ նորագոյն պատ-
մութեան ամենաողորմական մէկ
դրուագը կը կազմէ, գործուած
ոճիւններէ համայնակուլայնութեամբ
ու խորքով:

Ինք իբր հիւանդապահուհի ծա-
ռայած է այն հիւանդանոցին մէջ
ուր բազմաթիւ հայ մանկիկներ ու
պառաւներ թունահեղ սպաննուե-
ցան թիւրք տաւորակներէ հետ
հարազատ ներկայացուցիչ Տօգդ.
Ալի Սաիպի կարգադրութեամբ: Այս
քաջակորով օրիորդը քանի քանի
հայ անուաղ մանկիկներ, իր իսկ
բազուկներէ մէջ սրտակեցեք մեռ-
նիլը սղացած է դառնագին: Տրա-
պիզոնի ջարդարարներէ դատաւա-
րութեան միջոցին Տօգ. Ալի Սաիպի
գլխաւոր ուժաստանիւններէ մին և
զած է օր. Երազեան որ սարսափելի
նեղութիւններ կրելով՝ իբրեւ թիւր-
քուհի յաջողած էր Տրապիզոնէն
նաւակով մինչև Սամսոն գալ և անկէ
անցնիլ Կ.պօլսի իր մօր քով երբ
զինադադարը չէր կնքուած տակա-
ւին:

Իր պատմութիւնը՝ պատմութիւն
է հայ ազգին, արիւնտ, աներևա-
կայիլի, իր իսկ բառերով «գլխու
մէջ չսեղմուող»:

Տրապիզոնի Հայերը 1915ի ամ-
բան, բազմաթիւ պառաւներ և երա-
խաններ ծովամայն և գետամայն ընելէ
վերջ, ճամբայ հանուած են դէպի
Տիգրանակերտ և Հալէպ, Երկարա-
ձիգ և տաժանագին ճամբորդութիւն
մը, անթի, ծարաւ, մերկ ու խոչ-
տանդուած, դէպի մահ յուղարկու-
րական գնացք մը, աւելի ճիշդ-
մատի վրայ համրուող մէկ քանիներ
հազիւ ճողպարած են այդ մահա-
պարտների թափօրէն. ազատուած
են միայն Շահաի և չըմկայի այն
գիւղացիներ որոնք մինչև վերջ
թիւրքերի դէմ դիպրողական կռի-
ւիւղով լեռնէ լեռ սրացած և փրկած
են իրենց կեանքը:

Ճանապարհին՝ ամօթխած հայ
կոյսեր և հարսեր իրենց սրբազան
պատիւը չձախելու համար ինքզինք-
նին ապառաժ քարերէ վար նետած
ու պատուաւոր հանգիստը գտած
են ջախջախմահ. բարեկեցիկ,
փափկասուն տիկիներ զուռնէ զուռ

պատառ մը հաց չմուրալու համար
իրենց սպաննուած հարազատների
արիւնը բմած են իբր թոյն ու
այդպէս մեռած. չատեր խելագարած
են, անկարող տոկալու:

Ու օրիորդը իր պատմութեան
ընթացքին, յականէ յանուանէ մեզ
կը յիշէ այս ողբերգութեան հերոս
դերակատարները, սեղմուած շրթնե-
րով ու զայրագին:

Տրապիզոն այժմ աւերածութեան
քողով ծածկուած է ու հազիւ մէկ
քանի վերապրող Հայեր սկսած են
կեանքի նշաններ ցոյց տալ. միշտ
երկիւղի տակ, որովհետեւ թիւրք չէ
թէներ ամենուրեք կապառնան մահ
և կողոպուտ:

Վերջապէս առաջ, չենք կրնար
չյիշել այստեղ մէկ անցք որ ամբողջ
սարսափի ինքնութիւնը կը պար-
փակէ իր մէջ:

Երբ 1916ին Ռուսեր կը զրաւեն
Տրապիզոնը, ռուս զինուորներ Թոյց
գիւղին մէջ, ուր Տրապիզոնի բարե-
կեցիկ ու նշանաւոր Հայերը կեր-
թային ամբարանոց, դէս ու դէն
ինկաժ գանկեր, բազուկներ ու սը-
րունքներ կը տեսնեն ու գանձե-
հաւաքելով իրար վրայ կը դիգեն
և կը լուսանկարեն. կաթիլի կ'ը-
րական մը այդ մահաստիճան բուր
զին վրայ կրննական պաշտամունք
կատարած պահուն սատուիկ փղձկե-
լով խելացնոր կը փախի, իբր թէ
այդ չորացած ոսկորները կենդանի
բարբառէին իրենց կոչկոճամահ ըս-
պաննութիւնը: Այդ գիւղը գանձող
Հայեր տեղիւնակող տանջանքներով
խողովուրած էին:

Ու խորհիլ որ կան մարդիկ
որոնք «բարի թիւրքեր»ի բազմ
կողբան տակաւին:

ԹԻՒՐԿԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Կ.պօլսէն օգոստ. 4ին հաղորդած են
Քրանսական թերթերին.

«Նախարարական Խորհրդի որոշման հա-
մեմատ, ներքին գործերի նախարար Խիստ
հրամաններ ղրկեց Փոքր Ասիայի նահան-
գապետներին որ ձերբակալելով Կ.պօլսի
ղրկին Մուսթաֆա Քէմալ փաշան և Բեուֆ
պէյը, անմիջապէս համաժողով մը գու-
մարած և զինեալ հրոսախուժութեւ կողմած
լինելուն համար Զմիռնի և Էրզրումի
երկրամասերին մէջ: Դրանց և պէտք է
ձերբակալել Նախիլիի երկրամասին մէջ
հրոսախուժութեւ կողմողները:

Մուսթաֆա Քէմալ փաշա՝ նախկին ընդ-
հանուր քննիչ Գ. զօրաբանակին և Բեուֆ
պէյ՝ նախկին ծովային նախարար, մինչև
աստիճան մը ժողովրդականութիւն կը
վայելէին. ասոնք իրենց հրոսախուժական
տուին և ողջայնական շարժում մը գրգը-
ռել աշխատեցան Փոքր - Ասիայի մէջ:

— Գահիրէն կը հաղորդեն օգոստ. 3ին.

«Մուսթաֆա Քէմալ փաշա, որ իբրեւ
Արևելեան զօրաբանակի ընդհանուր քննիչ
ղրկուած էր Ամասիա, գաղտնապէս աշխա-
տեցաւ միշտ կազմակերպելու իթթիհա
տակաւները: Թիւրք կառավարութիւնը
վերջերս զինք Կ.պօլսի կանչեց, բայց սա
չուզեց հնազանդիլ և թիւրք կառավարու-
թեան անկախ հրոսախուժութեւ զինք: Ամեն
տեղ յայտարարել կուտայ այժմ թէ թիւրք
կառավարութիւնը հայրենիքը ծախած է

դաշնակիցներին և կը հրաւիրէ բոլոր
հայրենասէր և կրօնասէր թիւրքերը որ
միանան իրեն հետ:

Մուսթաֆա Քէմալ իր տրամադրու-
թեան տակ ունի 2 զօրաբաժին (1 բաժինը
15,000) կանոնաւոր զօրք և բազմաթիւ կա-
մաւորներ որոնք ամէն կողմէ կը դիմեն
իր հրամանի տակ զինուորագրուելու:

Սուազի և Ուազի ժողովուրդները նոյն-
պէս հրաւիրուած են զէնք առնելու: Եւ
որովհետեւ Սուազի մէջ ազատական համա-
ձայնութեան (իթիլաֆ) կուսակիցներ շատ
կան, իրենցմէ երկու պատուիրակ ղրկուե-
ր են Կ.պօլս, կեդրոնական կոմիտէի հրա-
հանգը ստանալու համար թէ ինչ դերք
պէտք է բռնեն: Իրենց պատուիրակեցաւ
համոզել իթիլաֆականները որ հանդարտ
կենան ցնոր տնօրինութիւն:

Գնդապետ Պէքի Սամի, Պանտրմա -
Զմիռն գծին հրամանատարը, նոյնպէս
ապստամբած է Կ.պօլսի կառավարութեան
դէմ: 10,000 զօրքէ բաղկացած բանակ մը
ունի իր տրամադրութեան տակ: Մուսթա-
ֆա Քէմալ փաշայի բանակին հետ իր բա-
նակի միացման գործողութիւնը կատարեց
և բոլոր ապստամբական զօրքերի ընդհա-
նուր հրամանատարութիւնը ստանձնեց
Մուսթաֆա Քէմալ:

Թիւրք կառավարութիւնը իր նախա-
րարներէն երկուքը ղրկեց ապստամբած
նահանգները, բանակցելու համար: Այլըս-
տամբական շարժումը ծանր կերպարանք
առած լինելով Սնատուրի մէջ, մեծ եպար-
քուր պատերազմական նախարարութեան
պաշտօնատան մէջ ժողով գումարեց, կա-
ցութեան վրայ խորհրդակցելու համար:

— Դաշնակիցներին Կ.պօլսի մէջ ունե-
ցած բարձր ներկայացուցիչները հաւաքա-
բար երկու ծանուցագիր յանձնեցին Բ.
զրան մին կիմացուէր թէ Խորհրդաժո-
ղովը որոշած է յանձնաժողով մը ղրկել
Զմիռն, գրաւման ժամանակ պատահած
դէպքերին վրայ հարցաքննութիւն կատա-
րելու պաշտօնով: Միւս ծանուցագիրն ալ
կը վերաբերէր յունական գրաւման սահ-
մանը որոշելու:

— Պալքանեան Հեռագրական գործա-
կալութեան ստացած տեղեկութիւններին
համեմատ, իթթիհայի նախկին գոմիդէի
անգամները Լէնինի և Գրոցքիի հետ յարա-
բերութեան մէջ կը գտնուին և անոնց
աջակցութիւնը ստացած են պօլիէվիզմի
գաղափարներ տարածելու համար Փոքր -
Ասիայի իսլամներին մէջ:

ԽԱՂԱՂԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱԺՈՂՈՎՐ

Խաղաղական Խորհրդաժողովը սկսեց
բերին իր արձակուրդը պիտի ունենայ:
Մինչև այդ ատեն պէտք է պատասխանէ
աւստրիական պատուիրակութեան զիտո-
ղութիւններին և անոր հետ դաշնագիրը
ստորագրուի. հռոմագրական գործը վեր-
ջացնէ, Ֆիւմի մէկ և Ալբանիան ինքզինե-
րը կարգադրէ իտալիայի, Սերպիայի և
Յունաստանի միջև:

Երբ Միացեալ Նահանգները որոշեն ըն-
դունիլ կամ մերժիլ յանձնակատարութեան
պաշտօնը Կ.պօլսի և Հայաստանի վրայ,
այնուհետեւ Թիւրքիայի պիտի ներկայացուի
իրեն վերաբերեալ խաղաղական դաշնա-
գիրը:

Ուրիշ շատ մը ինդիւններ ալ առկա
կը մնան խաղաղական Խորհրդաժողովին առ-
ջև մինչև որ Միացեալ Նահանգները որո-
շեն թէ պիտի մասնակցին Ազգերի Բնե-
րութեան կամ ոչ:

ՆԱՄԱԿԱՏՈՒՓ

Մ. Տէր Աթանասեան (Մարտէյլ)
կը խնդրէ Ս.Մամասեանէ (Ստան-
փութալ իմացելու թէ անկորուստ
հասա՞ծ են իրեն զրկած նամակը և
առարկայները:

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐ

ԿԸ ՓՆՏՈՒՈՒՐ

Թօգաթցի Տիար Կարապետ ժա-
մադործեան, նախկին պաշտօնեա-
լ Սամսոն - Սուազ երկաթուղիի գծին
Փարիզ ըլլալ կը կարծուի իր եղբոր
աղջիկը Արուսեակ ժամադործեան
Կ.պօլսի Սկիւտորի հայ կարմիր-
խաչի ապաստանարանը կը գտնուի
իր մէկ քրոջ հետ և կը փնտռէ իր
հօրեղբայրը:

Իր հասցէն գիտցողներ թող հա-
ճին իմացնել Արմէնիայի խմբագրու-
թեան միջոցով:

ԾԱՌՈՒ ԴԻՐՔԵՐ

Արմենիայի խմբագրատան մէջ ծախ-
կը գտնուին, ի միջի այլոց, և հետեւեալ Ամ-
գիւրքերը, որոնց արժէքները նշանակու-
ած են իրենց առջև:

Մարտէյլէն դուրս ղրկելու ճանապարհայն
համալքը գնողին վրայ է. ուստի հա-
ւի դիւրութեան համար կը նշանակենք Բ.
Մարտէյլի մէջ ծախուելու գինը և խ-
փոստով ուրիշ քաղաք ղրկուելու գինը
(Այս վերջինները փակագծի մէջ գրուած
ներն են): Արժէքը կանխիկ չստ-
լած գիրք չղրկուի: Արձանագրուած (re-
commandé-registré) ծրարով ստա-
նուողները պէտք է 25 սանդիւ աւելի ղր-
կեն իւրաքանչիւր ծրարի համար որ 2 քի-
լօն աւելի պէտք չէ կռնէ:

Գանձարեան — Բաւգիլը Գաղղիէի
Հայերէն-Տաճկերէն Հայատառ. ճոխայն Բ.
Բ. տպագրութիւն. 1912: Մանրատառ Բ.
կիջեան 1238 երեսներէ բաղկացած ստուա-
գործ մը: Ֆրանսերէն իւրաքանչիւր Բ.
ոի հնումը հայերէն տառերով ալ գր-
ւած է: Գին 8 ֆրնգ. 50 սնդ. Մարտէյլէ
զուրկ՝ ճանապարհածախքով 9 ֆր. Բ.
75 սնդ. 3: Ֆանձարարուած (recomman-
dé) ծրարով 10 ֆր.:

Հ. Ա. Գումուքճեան. — ԲԱՌԻՒՐ
ԳԱՂԱՂ.-ՀԱՅ. : Վէնետիկ Ս. Ղազար
1914: Գին 2 ֆր.80 (3):

(Գրպանի փոքրագիր բառարան մ'է 71
երեսներէ բաղկացած, աժանաղին, և ֆրան-
սերէն գրէթէ բոլոր գործածական բառե-
րը պարունակող. վերջը գրուած է նա-
նկանոն բայերի խոնարհումը):

Հ. Ա. Գումուքճեան. — ԳՐԱՊԵՆ
ԲԱՌԱՐԱՆ ՀԱՅ-ԳԱՂԱՂ. : 1914:

(Մանր տառերով ու մաքուր տպագրու-
թեամբ 360 երեսներէ բաղկացած բառ-
գրքով մ'է որ 5,000ի չափ բառ կը պա-
(69-
րունակէ և վերջն ալ բնասանական կարգ մ'է ա-
խօսակցութիւններ գրուած են, ֆրանսա-
կան բացատրութեան ոճերին ծանօթացու-
նելու համար) 2 ֆր. 10 (2,20):

ՏՆՕՐԷՆ—ԽՄԱԳԻ

ՓՈՐՓՈՐԳԱԼԵԱՆ
ՄԱՐՍԵՅԷՆ

Հայերէն Ֆրանսէն Մ. Փոքրագրութեան
Le Gérant: François CARRIERE.
Marseille. — Imprimerie du Midi